

Jan Kościuch

Kwestinariusz Wartości Milтона Rokeacha

Studia Philosophiae Christianae 19/1, 224-231

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wawcza, czy oceniają przede wszystkim stopień przystosowania jednostki do istniejących instytucji, czy oceniają rozwój i twórcze przekraczanie własnej osobowości i instytucji.

JAN KOŚCIUCH

KWESTIONARIUSZ WARTOŚCI MILTONA ROKEACHA

Kwestionariusz Wartości Rokeacha (*The Rokeach Value Survey*) należy do najprostszych i jednocześnie najciekawszych oraz najlepiej opracowanych statystycznie metod badania wartości. Rokeach, w oparciu o szereg studiów i badań empirycznych, ustalił listę kilkunastu wartości ostatecznych (*terminal*) i instrumentalnych (*instrumental*), które osoba badana ma uporządkować hierarchicznie. Przy tej procedurze osiąga się przynajmniej dwa efekty:

1. uzyskuje się informacje nie tylko o wartościach wyraźnie preferowanych przez daną osobę, lecz także o tych wartościach, które są dla niej mniej lub zupełnie nieatrakcyjne (w wypadku metody wyboru wartości te były by pominięte);

2. eliminuje się tzw. czynnik aprobaty społecznej (por. Cattell 1957, s. 56), gdy wszystkie wartości zawarte na owych listach są mniej lub bardziej społecznie i osobiście aprobowane.

Metoda Rokeacha — w miarę gromadzenia wyników w kolejnych badaniach — była wielokrotnie modyfikowana. W rezultacie powstało aż pięć wersji kwestionariusza:

Wersja A: Lista zawierająca 12 wartości ostatecznych i 12 wartości instrumentalnych.

Wersja B: Lista 12 wartości ostatecznych i 12 instrumentalnych z określeniami pomocniczymi dla każdej z owych wartości.

Wersja C: Do 12 wartości ostatecznych i 12 instrumentalnych dodano po sześć nowych wartości (z określeniami pomocniczymi), a osoba badana miała za zadanie wybrać z owych list po 6 wartości najbardziej i najmniej akceptowanych oraz przypisać wybranym wartościom rangi od 1 do 6.

Wersja D: Osoba badana mając do dyspozycji 18 wartości ostatecznych i 18 wartości instrumentalnych umieszczonych na osobnych kartkach miała dokonać oceny owych wartości wkładając kartki z określonymi wartościami do pudełek oznaczonych numerami od 1 do 18.

Wersja E: Określonym wartościom (jak w wersji D) osoba badana przypisuje rangi od 1 do 18 (Rokeach 1968, s. 168—169).

W tym miejscu dodać wypada, że krótkie omówienie kwestionariusza Rokeacha oraz niektórych aspektów jego teorii wartości w literaturze polskiej znaleźć można w pracy Cz. Matusiewicza *Psychologia wartości* (Warszawa—Poznań 1975, PWN).

Najbardziej rozpowszechnioną i wygodną w użyciu jest wersja E, stąd skoncentrujemy się na niej. Wersję tę skonstruowano opierając się na następujących źródłach:

a) Wartości ostateczne

- literaturę nawiązującą do problematyki wartości,
- wartości preferowane przez pisarzy,

— wartości wyłonione w oparciu o badania 30 studentów psychologii. Następnymi etapami w konstrukcji ostatecznej wersji skali były: eliminacja terminów synonimicznych, eliminacja terminów łączących się na zasadzie pojęciowej (np. „zbawienia” łączącego się z pojęciem Boga, religii, ze zbawieniem itp.) lub podrzędności pojęć oraz tych wartości, które nie reprezentowały celów ostatecznych (Rokeach 1973, s. 29).

b) Wartości instrumentalne

Jeśli chodzi o wartości instrumentalne Rokeach zastosował inną procedurę. Wybrał mianowicie z listy 555 pozytywnych i negatywnych cech osobowości (listę tę sporządził Anderson) tylko te, które nadały się do samocharakterystyki. Z powstałej w ten sposób listy 200 cech wyeliminował synonimy, sformułowania bliskoznaczne, wartości najbardziej popularne ze względu na płeć, wiek, status społeczno-ekonomiczny, religię, orientację polityczną itp. W ten sposób wyodrębnił 18 podstawowych wartości.

W ostatecznej wersji kwestionariusz ma następującą postać:

Wartości ostateczne

1. Wygoda życia (*prosperity*, życie dostatnie)
2. Życie ekscytujące (emocjonujące, pasjonujące, aktywne)
3. Rozumne dokonania, osiągnięcia (trwałe osiągnięcia)
4. Pokój na świecie (brak wojen i konfliktów)
5. Piękno świata (piękno natury i sztuki)
6. Równość (braterstwo, równe szanse dla wszystkich)
7. Trwałość, solidność rodziny (uczestnictwo w miłości)
8. Szczęście (*zadowolenie*)
9. Wolność (niezależność, wolny wybór)
10. Harmonia wewnętrzna (brak konfliktów wewnętrznych)
11. Dojrzała miłość (jedność fizyczna i duchowa)
12. Bezpieczeństwo narodowe (zabezpieczenie przed atakiem)
13. Przyjemność (życie przyjemne, miłe, rozporządzanie wolnym czasem)
14. Zbawienie (życie wieczne)
15. Samopoważanie (szacunek dla siebie)
16. Uznanie społeczne (*podziw, respekt*)
17. Prawdziwa przyjaźń (ściśle partnerstwo)
18. Mądrość (dojrzałe rozumienie życia); Rokeach 1973, s. 359.

Wartości instrumentalne

1. Ambicja (uparte działanie, aspiracje)
2. Szerokość horyzontów intelektualnych (otwartość umysłu)
3. Zdolność (*kompetentność, efektywność*)
4. Pogodność (*niefrasobliwość, wesołość, radość*)
5. Czystość (*systematyczność, akuratność, staranność, dbałość o wygląd zewnętrzny*)
6. Dzielność, odwaga (trwanie przy swoich przekonaniach)
7. Wrozumiałość (skłonność do przebaczenia innym)
8. Skłonność do niesienia pomocy (praca na korzyść innych)
9. Uczciwość (*szczerłość, prawdomówność*)
10. Wyobraźnia (*śmiałość, twórczość*)

11. Niezależność (liczenie na siebie, samowystarczalność)
12. Intelaktualizm (inteligencja, refleksyjność)
13. Logiczność (racjonalizm, spójność myślenia)
14. Miłość (czułość, delikatność, wrażliwość)
15. Posłuszeństwo (obowiązkowość, pełnia szacunku)
16. Grzeczność, uprzejmość (układność, dobre manierey)
17. Odpowiedzialność (niezawodność, solidarność)
18. Samokontrola (umiarkowanie, powściągliwość, samodyscyplina) (Rokeach 1973, s. 361).

Estymacja rzetelności dla poszczególnych wersji kwestionariusza (metodą retestowania) dała wyniki wyszczególnione w Tabeli 1.

Tabela 1. Estymacja rzetelności dla wersji A, B, C, D, E kwestionariusza (Rokeach 1973, s. 32)

wersja	N	próba	okres	wart. ostat.	wart. instrument.
A	210	coll.	7 tyg.	·65	·65
B	218	coll.	7 tyg.	·69	·62
C	95	coll.	7 tyg.	·71	·66
D	26	7 st.	3 tyg.	·62	·53
	26	9 st.	3 tyg.	·63	·61
	26	11 st.	3 tyg.	·74	·71
	117	coll.	3 tyg.	·78	·72
	36	coll.	4—5 tyg.	·80	·70
	100	coll.	7 tyg.	·78	·71
	216	coll.	2—4 m.	·76	·65
E	204	coll.	14—16 m.	·69	·61
	189	coll.	3 tyg.	·74	·65
	32	dorośli	12 tyg.	·74	—
	77	coll.	5 tyg.	·74	·70

Powyższe rezultaty pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

— przerwa między badaniami nie wpływa w sposób zasadniczy na współczynnik rzetelności, stąd można wnosić, iż system wartości jako dyspozycja indywidualna jest względnie stabilny,

— większą stabilność wykazują wartości ostateczne niż instrumentalne, co zdaje się potwierdzać założenia teoretyczne Rokeacha.

Rokeach chcąc sprawdzić zależność rangowania wartości od stabilności systemu wartości obliczył także rzetelność kwestionariusza metodą porównywania par ($N=30$) uzyskując dla wartości ostatecznych współczynnik rzetelności 0,87, a dla wartości instrumentalnych 0,60.

Instrukcja zastosowana w wersji E pozwala na estymację rzetelności nie tylko w odniesieniu do całego kwestionariusza, lecz również w odniesieniu do poszczególnych wartości. Badając (metodą test-retest stałość każdej wartości ($N = 250$) Rokeach uzyskał wyniki, zestawione w tabeli 2 i 3

Tabela 2: Wartości ostateczne — wyniki stałości każdej wartości (Rokeach 1973, s. 28)

wartość	współczynnik rzetelności
wygoda życia	·70
życie ekscytujące	·73
rozumne dokonania	·51
pokój na świecie	·67
piękno świata	·66
równość	·71
trwałość życia rodzinnego	·64
wolność	·61
szczęście	·62
harmonia wewnętrzna	·65
dojrzała miłość	·68
bezpieczeństwo narodowe	·67
przyjemność	·57
zbawienie	·88
samopoważanie	·58
uznanie społeczne	·65
prawdziwa przyjaźń	·59
mądrość	·60

Tabela 3: Wartości instrumentalne — wyniki stałości każdej wartości (Rokeach 1973, s. 28)

wartość	
ambicja	·70
szerokość horyzontów int.	·57
zdolność	·51
pogodność	·65
czystość	·66
odwaga	·52
wyrozumiałość	·62
skłonność do niesienia pomocy	·66
uczciwość	·62
wyobraźnia	·69
niezależność	·60
intelektualizm	·67
logiczność	·57
miłość	·65
posłuszeństwo	·53
grzeczność	·53
odpowiedzialność	·45
samokontrola	·52

W wyniku szeregu szczegółowych badań Rokeach ustalił czynniki wpływające na stałość systemu wartości:

- Im bardziej stabilny jest system wartości ostatecznych, tym bardziej stabilny jest system wartości instrumentalnych.
- Systemy wartości u kobiet są bardziej stabilne niż u mężczyzn.
- Bardziej stabilne systemy wartości mają osoby preferujące aktywność intelektualną niż osoby przejawiające aktywność społeczną.
- Poglądy polityczne wykazują pozytywną korelację z systemem wartości ostatecznych. Konserwatyści wykazują mniejszą stabilność systemu niż osoby deklarujące się jako „niezależni”.
- Wybijający się studenci mają trwalszy system wartości instrumentalnych od studentów przeciętnych (Rokeach 1973, s. 35).

Tak więc, ogólnie mówiąc, na stabilność systemu wartości wpływa wiele czynników, przede wszystkim wiek, płeć, poziom intelektualny, przekonania polityczne, zawód. Trzeba przy tym dodać, iż system wartości można zmieniać np. pod wpływem psychoterapii.

Przyjrzyjmy się bliżej zasygnalizowanym zależnościom.

a) Wartości a płeć

Badania wykazały, iż mężczyźni wyżej cenią wartości związane z intelektem i dokonaniem, kobiety zaś z miłością i przywiązaniem. Poza tym mężczyźni są bardziej nastawieni na szukanie przyjemności i komfortu życiowego (IV pozycja, a u kobiet XIII). Z kolei kobiety wyżej cenią wartości religijne (IX pozycja, a u mężczyzn XII). Niezależne od płci są takie wartości, jak uczciwość, trwałość rodziny, skłonność do niesienia pomocy.

b) Wartości a wiek

Rokeach badając systemy wartości w różnych fazach rozwoju człowieka (od 11 r.ż. do wieku starczego) zastosował ciekawą metodę polegającą na wykrywaniu trendów w preferencjach wartości w perspektywie życia, a nie poprzez wykrywanie różnic między poszczególnymi grupami wiekowymi. W wyniku tego wyodrębnił 14 podstawowych schematów (wzorów) charakteryzujących proces owych zmian:

Schemat 1: Dotyczy on zmian atrakcyjności wartości ostatecznych „dokonanie” i „mądrość” oraz wartości instrumentalnych „odpowiedzialność”. Wartości te wiążą się — zdaniem autora — z samorealizacją (*self-realisation*). Najmniej atrakcyjne są one w okresie adolescencji. W wieku studenckim ich atrakcyjność wyraźnie wzrasta i utrzymuje się z niewielkimi wahaniami w dół aż do wieku starczego.

Schemat 2: Chodzi tu o atrakcyjność wartości instrumentalnych: wyobraźnia, intelektualizm, logiczność oraz wartości ostatecznej „harmonia wewnętrzna”. Wartości te są najniżej oceniane we wczesnej młodości, a średnie oceny przypisuje im młodzież w wieku studenckim. Następnie oceny nieznacznie obniżają się i na tym poziomie utrzymują się aż do starości.

Schemat 3: Charakteryzuje on stosunek do wartości ostatecznych „piękno” i „przyjaźń” oraz do wartości instrumentalnej „grzeczność”. Wartości owe dość wysoko cenione są w okresie wczesnej adolescencji; w okresie studenckim uzyskują oceny średnie, a w miarę lat pozycja ich powoli spada, aż osiągają ostatnie miejsce.

Schemat 4: Wzór ten dotyczy jednej wartości instrumentalnej —

posłuszeństwa. Krzywa akceptacji tej wartości od relatywnie wysokich ocen u najmłodszych spada ok. 14 r.ż., a następnie powoli wzrasta przewyższając nieznacznie punkt wyjścia.

Schemat 5: Dotyczy hedonizmu życiowego reprezentowanego przez wartości „przyjemność” i „życie ekscytujące”. Średnie oceny przypisuje się tym wartościom w fazie wczesnej adolescencji i w wieku studenckim, a potem atrakcyjność ich systematycznie maleje.

Schemat 6: Określa on trzy wartości: ambicję, szerokość horyzontów intelektualnych oraz samopoważanie. Najbardziej atrakcyjne są one w pierwszych fazach rozwojowych, a następnie ich oceny kształtują się na poziomie średnim i pozycję tę utrzymują aż do okresu starczego.

Schemat 7: Charakteryzuje atrakcyjność „miłość i wrażliwość” i jest najbardziej wyrazisty: w wieku 11 lat wartość owa znajduje się na II miejscu, by w wieku ok. 70 lat spaść na XIV miejsce.

Schemat 8: Odnosi się on do „dojrzałej miłości”. Atrakcyjność tej wartości kształtuje się podobnie jak w schemacie siódmym z tym, że najwyższa ocena w okresie adolescencji wynosi 9, a najniższa w okresie starczym — 17 (wyjątek stanowi tu piąta pozycja przyznawana tej wartości przez uczniów college'ów).

Schemat 9: Ukazuje przebieg atrakcyjności: trwałości rodziny, pokoju oraz zdolności. Wartości te w zasadzie uzyskują przez cały czas takie same oceny kształtujące się na poziomie średnim. Jedyne wahnięcia w dół owych ocen pojawia się na pograniczu wieku studenckiego.

Schemat 10: Ma duży związek z wartościami konwencjonalnymi: pogodnością, niefrasobliwością, układnością, dbałością o wygląd zewnętrzny, wyrozumiałością, skłonnością do niesienia pomocy oraz z wygodą życia. Ranga tych wartości w okresie wczesnym jest dość niska. Wzrasta dopiero w końcowej fazie studiów i w początkach pracy zawodowej, by potem znowu nieznacznie zmaleć.

Schemat 11: Informuje o atrakcyjności wartości „równość” oraz „niezależność”. Znaczenie tych wartości wzrasta wraz z procesem dojrzewania. Ok. 20 r. ż. atrakcyjność ich spada, a ponownie wzrasta około 30 roku życia.

Schemat 12: Dotyczy wartości „zbawienie”. Wartość ta ma najmniej uznanie w wieku wczesnomłodzieńczym, a później ocena jej systematycznie wzrasta i po — nie bardzo uzasadnionym — załamaniu w szóstej dekadzie życia osiąga szczyt w dekadzie siódmej.

Schemat 13: Mówi o jednej wartości ostatecznej — bezpieczeństwie narodowym. Ocena owej wartości wzrasta wraz z wiekiem.

Schemat 14: Charakteryzuje on wartości instrumentalne: odwagę, uczciwość, samokontrolę oraz wartości ostateczne: wolność, szczęście i uznanie społeczne. Oceny tych wartości są dość stabilne. Największa stałość wykazuje rangowanie „uczciwości” (we wszystkich grupach wiekowych wartość tę stawiano na pierwszym miejscu), a następnie „wolność”.

c) Wartość a zawód, pozycja socjoekonomiczna przekonania polityczne

Liczne badania dotyczące wymienionych zależności dały pozytywne rezultaty. I tak np. księża z reguły na pierwszym miejscu umieszczali zbawienie, policjanci natomiast — wolność. Bezrobotni Murzyni na pierwszym miejscu stawiali najczęściej równość. Ci, którzy brali

udział w demonstracjach, wolność umieszczali na miejscu pierwszym, a równość na trzecim, ci zaś, którzy pozytywnie odnosili się do cywilnego prawa demonstracji, ale sami nie demonstrowali, wolność przypisywali ranę pierwszą, a równości szóstą, natomiast ci, którzy nieprzychylnie odnosili się do demonstracji, wolność plasowali na miejscu drugim, a równość na pozycji 11-tej, (Rokeach 1973, s. 170).

Ciekawie przedstawiają się rezultaty badań wartości ze względu na orientację polityczną. Liberalni demokraci, socjaliści i humaniści wyko oceniali wolność i równość, natomiast faszyci wartości te pomijali. Konserwatywni demokraci z kolei wysoko plasują wolność przy jednoczesnym niskim ocenianiu równości. Odwrotne postawy prezentują maoiści i stalinowscy komuniści ceniący równość, a nie przykładający wagi do wolności.

W Polsce przeprowadzono badania dotyczące trafności diagnostycznej Kwestionariusza Wartości Rokeacha biorąc pod uwagę trzy stuosobowe grupy studentów z kierunków artystycznych, teologicznych i technicznych. Uzyskano następujące wyniki: studentów teologii i kierunków technicznych różnicuje w sposób statystycznie istotny 25 z 36 zmiennych, teologów i studentów kierunków artystycznych 23, a studentów politechniki i szkół artystycznych 7 zmiennych (Domisiewicz 1980).

Na koniec przedstawię jeszcze kilka uwag ogólnych dotyczących kwestionariusza:

— Kwestionariusz dostarcza informacji zarówno o systemie wartości jak i o poszczególnych wartościach.

— Badania wykazały, iż najbardziej stabilne są wartości oceniane najwyżej i najniżej, a więc wartości osiągające oceny średnie są najbardziej podatne na zmiany pozycji w systemie.

— Na rangowanie nie ma wpływu uporządkowanie wartości na liście podawanej osobie badanej (nie wchodzi tu w grę tzw. efekt porządku), co udowodniono w badaniach grup różniących się płcią, wykształceniem i rasą.

— Na rangowanie nie wpływa też tzw. czynnik aprobaty społecznej, co udowodniły badania Kelly'a, Silvermana i Cochrane'a (por. Rokeach 1973, s. 42).

— Ranga jednej z 36 wartości jest niezależna od przypisywania rang innym wartościom. (Rokeach 1973, s. 44).

W wyniku przeprowadzonej przez Rokeacha analizy czynnikowej uzyskano siedem dwubiegunowych czynników:

Czynnik I	gratyfikacja bezpośrednia: wygoda życia, przyjemność, czystość, życie ekscytujące
	gratyfikacja odroczone: logiczność, mądrość, harmonia wewnętrzna, samokontrola
Czynnik II	kompetencja: logiczność, wyobraźnia, intelektualizm, niezależność
	moralność religijna: wyrozumiałość, zbawienie, skłonność do niesienia pomocy, czystość
Czynnik III	samoograniczenie: posłuszeństwo, grzeczność, uczciwość, samokontrola

	ekspansja siebie: szerokość horyzontów intelektualnych, zdolność
Czynnik IV	orientacja społeczna: pokój, równość, bezpieczeństwo narodowe, wolność
Czynnik V	orientacja osobista: przyjaźń, samopoważanie bezpieczeństwo społeczne: piękno, równość, uczciwość, wyobraźnia bezpieczeństwo rodzinne: trwałość rodziny, ambicja — odpowiedzialność, zdolność
Czynnik VI	poważanie: uznanie społeczne, samopoważanie, miłość: dojrzała miłość, miłość i wrażliwość
Czynnik VII	kierowanie wewnętrzne: grzeczność kierowanie z zewnątrz: odwaga, niezależność.

Nawiązując do podziału na wartości ostateczne i instrumentalne można uznać, iż czynnik IV po stronie „orientacja społeczna” mówi o wartościach społecznych, a po stronie „orientacja osobista” o wartościach indywidualnych; czynnik II natomiast o wartościach kompetencyjnych i moralnych. Czynnik III i VII dotyczą wyłącznie wartości instrumentalnych, a V, VI i I wartości ostatecznych i instrumentalnych. Natomiast czynnik V skupia wartości dotyczące bezpieczeństwa rodzinnego i społecznego.

Rokeach — powołując się na badania Hamonta — stwierdza, że proste rangowanie od 1 do 18 dostarcza więcej informacji niż stosowanie dyferencjału semantycznego (Rokeach 1973, s. 50). Z racji na to, że wszystkie wartości umieszczone w kwestionariuszu są w naszej kulturze aprobowane, kwestionariusz może być stosowany jako test projekcyjny (Rokeach 1968, s. 173—178).

Konkludując można stwierdzić, że Kwestionariusz Wartości Rokeacha jest dobrą i szczegółowo opracowaną (tak teoretycznie, jak i statystycznie) metodą badania wartości i systemów wartości. Można go stosować tak do badań indywidualnych, jak i grupowych. Warto również podkreślić praktyczne zalety metody: lakoniczne określenia i względnie krótki czas badania. Sądzić można, iż względy te przemawiają za szerszym stosowaniem kwestionariusza również na gruncie polskim.

Literatura cytowana

- Cattell R. B.: *Personality and Motivation. Structure and Measurement*, New York 1957.
 Domisiewicz M.: *Trafność diagnostyczna Kwestionariusza Wartości M. Rokeacha*, praca magisterska ATK, Warszawa 1980.
 Rokeach M.: *Beliefs, Attitudes and Values*, San Francisco 1968.
 Rokeach M.: *The Nature of Human Values*, New York—London 1973.

W. Tłokiński, *Mowa — Przegląd problematyki dla psychologów i pedagogów*, PWN, Warszawa 1982, 191.

1. Literatura związana z problematyką artykułowanej mowy człowieka jest różnorodna i wieloaspektowa. Można w tej bogatej literaturze wyróżnić następujące nurty.